

УДК 327.(477)

ЧАБАНОВ Василь – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 61, вул. Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна, індекс 32301 (chabanov25@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1579-4010>

НАЙЧУК Антон – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 61, вул. Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна, індекс 32301 (nav1963@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9906-6645>

МАРКІТАНТОВ Вадим – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 61, вул. Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна, індекс 32301 (vamar@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7700-972X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.21>

Бібліографічний опис статті: Чабанов, В., Найчук, А., Маркітантов, В., (2022). До питання концептуалізації понять: «культура», «самобутність», «ідентичність», «етнокультурна самобутність». *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 44*, 312–330, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.21>

ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТЬ: «КУЛЬТУРА», «САМОБУТНІСТЬ», «ІДЕНТИЧНІСТЬ», «ЕТНОКУЛЬТУРНА САМОБУТНІСТЬ»

Анотація. Стрімкі динамічні процеси глобалізаційного розвитку світу несуть зміни в усі сфери життєдіяльності людства. Безпосереднім чином, такі трансформації торкаються етнокультурного виміру буття людини. Нові тенденції міжнародного культурно-духовного поступу формують ризики збереження та розвитку етнокультурної самобутності українців, тим самим актуалізуючи дану проблематику і викликаючи науковий інтерес у дослідників до концептуалізації понять. **Метою** статті є дослідження сутнісної складової

поняття «культура» в контексті етнокультурного дискурсу. **Наукова новизна.** У результаті уточнення наукових визначень понять «самобутність» та «ідентичність», запропоновано наступну їх інтерпретацію: – ідентичність є співвідношенням ототожнення та розрізнення, відчуттям схожості з іншим та потребою підкреслення своєї неповторності; – самобутність є результатом своєрідного самостійного розвитку суб'єктів, у процесі якого були сформовані їх унікальні характеристики як атрибути ідентичності. Крім того, поняття етнокультурної самобутності подається у значенні унікальної самостійної у своєму розвитку системи. **Висновки.** Етнокультурна самобутність українського народу є важливою запорукою побудови громадянського суспільства, демократичної правової держави та політичної нації, тому й виступає важливим об'єктом філософських студій. Базовим поняттям заявленої проблематики є «етнокультурна самобутність», під яким автори пропонують розуміти складну систему відносно стабільних, своєрідних особливостей культури, ментальності й способу життя певної спільноти та її представників. Ця система є унікальною і самостійною у своєму розвитку. Самобутність як характеристика особистісного самовизначення, на нашу думку, супроводжується умовно сталими (константними) особливостями людини та її готовністю взяти на себе відповідальність за власну самореалізацію.

Ключові слова: культура, самобутність, ідентичність, етнокультурна самобутність, глобалізація.

CHABANOV Vasyl – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Politological and Philosophical Department, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, postal code 32301 (chabanov25@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1579-4010>

NAICHUK Anton – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Politological and Philosophical Department, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, postal code 32301 (nav1963@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9906-6645>

MARKITANTOV Vadym – Candidate of Political Sciences, Associate Professor at the Politological and Philosophical Department,

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61, Ohienko Str., Kamianets-Podilskyi, Ukraine, postal code 32301 (vamark@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7700-972X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.21>

To cite this article: Chabanov, V., Naychuk, A., Markitantov, V., (2022). Do pytannya kontseptualizatsiyi ponyat': «kul'tura», «samobutnist'», «identychnist'», «etnokul'turna samobutnist'». [On the issue of conceptualization of concepts: «culture», «identity», «identity», «ethnocultural identity»]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 44, 312–330, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.21>

ON THE ISSUE OF CONCEPTUALIZATION OF CONCEPTS: «CULTURE», «IDENTITY», «IDENTITY», «ETHNOCULTURAL IDENTITY»

Summary. The rapid dynamic processes of globalization of the world bring changes in all spheres of human life. Directly, such transformations affect the ethnocultural dimension of human life. New trends in the international cultural and spiritual process create risks of preserving and developing the ethnocultural identity of Ukrainians, thereby actualizing this issue and arousing scientific interest in researchers to understand the conceptualization. The aim of the article is to study the essential component of the concept of “culture” in the context of ethnocultural discourse. **Scientific novelty.** As a result of clarification of scientific definitions and “identity”, the following interpretation is proposed: - the identity of the concept is a distinction of identification, feeling with another and the need to carry out your uniqueness; - identity is the result of their ancestral independent development of subjects, in the process of which their unique characteristics were formed as attributes of identity. In addition, the concept of ethnocultural identity is represented in the definition of a unique independent system of development. **Conclusions.** The ethnocultural identity of the Ukrainian people is an important guarantee of building a civil society, a democratic state governed by the rule of law and a political nation, which is why it acts in the studio of the object of philosophy.

The basic concept of the revealed issues is “ethnocultural identity”, under which the authors propose a complex system of life of intelligent, special features of culture, the way of a particular community and its representatives. This system is unique and independent in its development. In our opinion, identity as a characteristic of personal self-determination is accompanied by conditions (constant) by special persons and its readiness to take responsibility for one’s own self-realization.

Key words: *identity, identity, ethnocultural identity, globalization.*

Постановка проблеми. Для того, щоб всебічно і глибоко дослідити предмет пізнання, з’ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку в усій різноманітності об’єктивної реальності, слугує понятійна система. Як справедливо зазначають В. Бех, Ю. Бех, що «розв’язання проблемної ситуації, покладеної в основу будь-якого дослідження» треба починати з понять (Бех і Бех, 2011, с. 5).

Визначальна роль понять в дослідженні змісту «культури» пояснюється не тільки змінами, які відбуваються в глобальному світі, але і тим, що в них закріплюються певні результати історичного пізнання, закладено вихідні основи подальшого проникнення знання в сутність розуміння культури, більш глибокого аналізу її сучасного стану і тенденції розвитку в подальшому. Тому пізнання від окремого – до особливого і всезагального не можливо без понять, які передають узагальнену сутність і зміст цих процесів. В нашому дослідженні поняттями, які характеризують сутність культури виступають: «самобутність», «ідентичність», «етнокультурна самобутність».

Метою статті є дослідження сутнісної складової поняття «культура» в контексті етнокультурного дискурсу. Необхідність всебічного дослідження формування й збереження етнокультурної самобутності в добу глобалізаційних впливів визначає актуальність даної проблематики.

Основний матеріал. В загальному, культура як дискурс етнографічної науки, трактується як сукупність усього створеного працею і творчістю людини.

Разом тим, американські антропологи А. Кребер і К. Клакхон нарахували 164 варіанти тлумачення поняття культури.

Труднощі у формулюванні універсального визначення поняття культури пояснюються, насамперед, всеохоплюючою її природою й особистими переживаннями, розумінням й специфікою власного етнокультурного досвіду. Відтак, у нашому дослідженні, ми будемо виходити з трактування багатоаспектного поняття «культури» як життєвої сили суспільства. Самобутній етнокультурний прояв кожної культури пояснюють суб'єктивним, особистісним тлумачення її сутності.

Серед зарубіжних і вітчизняних дослідників, наукові розвідки яких пов'язані із проблематикою ідентичності й етнокультурної самобутності, необхідно виділити: Е. Сміта, Ф. Кольбера, С. Хантінгтона, Ч. Тейлора, Г. Теджефела, Дж. Міда, Ч. Кулі, Е. Гобсбаума, М. Мілтона, М. Кастельса, С. Дмитренка, Ф. Барановського, М. Козловця, І. Старовойтової, В. Туренка та інших.

Англійський психолог Г. Теджфел, автор теорії соціальної ідентичності, провів дослідження, у якому при порівнянні власної спільноти з іншою людина намагається відстежити обставини або епізоди, які свідчили б на користь власної групи. Коли таких вона не знаходить, то можна простежити кілька варіантів її подальшої поведінки, саме з яких скеровуються її подальші дії: вона або докладає власні зусилля й покращує групу – здійснює соціальні зміни, або шукає інші виміри соціального порівняння, проявляючи соціальну креативність, задля позитивної ідентичності, або ж вдається до горизонтальної чи вертикальної соціальної мобільності, тим самим залишаючи групу (Tajfel, 1979, p. 17).

Американський дослідник С. Рокфелер зазначає, що з демократичної точки зору, етнічна ідентичність особи не є її первинною ідентичністю. Вона не є фундаментом визнання рівної цінності різних культур і пов'язаною з цим визнанням ідеї рівноправ'я всіх членів суспільства. Наша універсальна ідентичність як людських істот є нашою первинною ідентичністю й вона є фундаментальнішою за будь-яку окрему ідентичність, таку, скажімо, як громадянство, гендер, раса чи етнічне походження (Tajfel, 1979, p. 83).

Вимога «визнання» (від. англ. «recognition»), за визначенням канадського філософа Ч. Тейлора формується навколо того, що «ідентичність людини може бути забезпечена лише визнанням

іншими цієї ідентичності. Наша ідентичність частково формується визнанням її або відсутністю такого визнання, а часто й неправильним визнанням. Невизнання або неправильне визнання може завдати шкоди, може бути формою пригнічення. В той час, коли належне визнання – це не просто люб'язність, яку ми виявляємо стосовно людей, воно становить життєво необхідну людську потребу» (Тейлор, 2004, с. 98). Виявляється, що саме в контексті ситуації зіткнення традицій концепція потреби визнання набуває особливої актуальності.

Вітчизняний дослідник А. Шевченко, займаючись етнічною проблематикою, поняття «етнічна ідентифікація» (від лат. «*identificare*» – ототожнення) визначає як «психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою особою, групою. Цей процес допомагає індивіду оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати і втілювати соціальні норми і моральні цінності. Існує три форми ідентифікації: звичайне емоційне ототожнення себе з реальною чи вигаданою особою; включення себе до окремої номінальної соціальної групи (вікової, національної і т. ін.); зарахування індивідом себе до реальної соціальної групи чи колективу із відчуттям приналежності до них» (Шевченко).

Процес етнокультурного самовизначення спільноти вітчизняна дослідниця Л. Аза пов'язує із процесом реалізації права спільноти на культурну самостійність, на задоволення культурних потреб та інтересів і на збереження етнокультурної самобутності. Разом з тим, український учений М. Шульга, досліджуючи етнічну самоідентифікацію, акцентує увагу на її особливості як «переживання особою укоріненості в етнокультурну спільність, як відчуття себе її частиною, переживання своєї відданості їй. Самоідентифікація етнічна має зовнішню і внутрішню спрямованість. Перший напрямок пов'язаний з відповіддю на запитання «Хто я є?», із з'ясуванням, фіксацією свого місця в системі суспільних, соціально-психологічних, моральних відносин, ставлення до минулого, сучасного і майбутнього. Другий змістовний аспект цього явища має внутрішню спрямованість. Він відбиває почуття послідовності, тяглості, належить до єдиної психологічної цілісності» (Шульга, 2007, с. 123).

Отже, основним орієнтиром обдуманого акумулювання етнокультурою українців зовнішніх етнокультурних впливів

є можливості і прагнення до збереження і розвитку власних самобутніх рис, перетворюючи і адаптуючи етнокультурні елементи інших спільнот.

У даному контексті показовою є теорія переходу К. Поппера від закритого до відкритого, а потім і до абстрактного суспільства зі зростанням свободи волі та процесами самоідентифікації. Тобто закрите суспільство характеризується мінімумом індивідуальної свободи, але при цьому максимумом ідентифікаційних характеристик зі спільнотою, тобто пануванням відомої пари «тотем і табу» (Туренко, 2011, с. 213–218).

У розумінні глобалізації культури виокремлюється два підходи. Перший підхід (В. Каволіс, П. Уорслей, М. Уотерс, Р. Робертсон, М. Фічерстоун, Х. Шредер) базується на розумінні глобалізації як безумовно позитивного процесу, який актуалізує ідеологію індивідуалізму. Другий підхід (Т. Аокі, Г. Кельнер, Я.М. Ковач, Т. Шрінівас), що вирізняється своєю зваженістю, глобалізацію культури виставляє у світлі цивілізаційного процесу, який передбачає широкі можливості до універсалізації матеріального розвитку і проблем гомогенізації духовно-культурної складової екзистенції людства. Конкретно це проявляється не тільки у стремлінні держав до культурної інтеграції, але й чіткої установки до відродження, збереження і розвитку своїх самобутніх етнокультурних основ.

Англійський дослідник Е. Гіденс вважає, що «глобалізація є розширенням світових соціальних зв'язків (worldwide), які пов'язують окремі локальності (localities), що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато миль від них, і навпаки, тобто процесом розширення світових зв'язків, які з'єднують віддалені регіони» (Огієнко, 2001, с. 102).

Американський соціолог Р. Робертсон та австралійський професор соціології М. Уотерс наголошують, що глобалізація – тривалий «історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, який призводить до зростаючої схожості й однаковості в житті народів планети» (Robertson & Lechner, 1985, p. 15).

Американський соціолог М. Кастельс у контексті формування ідентичності особи в умовах глобалізації, виділяє два основні способи її ідентифікації: захисту, спрямованого на

ізоляцію від негативної дії глобалізаційних процесів, і проекту, що передбачає адаптацію до нових, швидко змінюваних реалій (Castells, 1997).

На даний час поширюється таке поняття як «альтернативна глобалізація». Важливість такого руху полягає у розумінні того, що до модернізації може бути не лише один шлях. Тобто це така собі можливість існування альтернативних моделей сучасності (modernities), за словами китайського політичного філософа Т. Веймена та американського соціолога Ш. Ейнзенштадта.

Видатний польський афорист, поет, сатирик С. Єжи Лець зазначав: «Велич нації має вміститися в кожному її представникові». На початку ХХ століття в екзистенціалізмі однією з ключових тез стає вислів німецького філософа М. Гайдеггера – «Існування визначає сутність людини» («Буття і час» 1927 р.). Людина усвідомлює власну екзистенцію через зв'язок зі світом, в якому вона живе. У такій взаємодії людини із середовищем формується її самість, і власне, особистість.

Проблематика ідентичності складала значний науковий інтерес у широкого кола філософів, етнопсихологів, культурологів. Першими дослідниками, що розглядали ідентичність крізь призму філософії були американський соціальний психолог Ч. Кулі та американський соціолог і філософ Дж. Мід, які замість терміну «ідентичність», вживали традиційне поняття «самість» (від. англ. Self). У науковій літературі це поняття використовують й сьогодні. Представник символічного інтеракціонізму Дж. Мід у своїй науковій праці «Дух, самість і суспільство» використовує поняття «самість», яке дослівно можна перекласти як «Я сам». На думку автора, самість формується на основі соціального досвіду і зберігається та розвивається за допомогою соціальних контактів, чільне місце серед яких займає мовна взаємодія.

Термін «самість» (від англ. Self, selfhood; від нім. Selbst, Selbstheit, рос. «самость»), дуже ємкісний та багатозначний, використовується у суспільних науках й по-різному сприймається дослідниками, у сучасній мові може означати основу, центр особистості, самототожність особистості. В контексті аналітичної психології К. Юнга англійський термін «Self» може перекладатись як «самість» (Васильченко, 2011, С. 429–430). Він

вперше був застосований до пояснення «внутрішньої природи» (essential nature) людини в концепції Е. Фромма; до індивідуальної ідентичності і єдності особистісного характеру людини (Е. Еріксон); до сукупності відношень, які належать до «І», «Ме» чи «Міне» досвіду (В. Джеймс).

Дж. Мід, розмірковуючи про формування самості, основних чинників її розвитку, наголошує на тому, що власна самість формується на основі досвіду («поле досвіду» field of experience). Тобто не може бути досвід однієї самості, а особистість формується на основі досвіду іншого. Людина у суспільстві має сприймати цінності інших членів групи для того, щоб належати до соціальної спільноти та ідентифікувати себе з нею. У взаємодії і розрізненості досвіду людина визнає інших і має необхідність визнання іншими. Тому інакшість тут постає як відмінність, протилежність і є тим самим визначальником особистісної самості.

Людська самість постає в соціальному процесі, якому Дж. Мід визначає роль фундаменту. Суспільство складається з індивідів, кожен з яких має свій внутрішній світ, власну самість. Вона є певним духовним стрижнем, що виражається у протилежності людини до тієї чи іншої культури через вияв у цінностях, ментальності, нормах та типах людської поведінки. Дж. Мід вважав, що ідентичність – це явище соціальне, вона виникає і підтримується особистістю в інтеракціоністських процесах face-to-face.

Канадський філософ Ч. Тейлор зазначав: «Висловлюючи самотність, я також визначаю самого себе. Я реалізую потенціал, що належить виключно мені. Саме ця ідея лежить в основі сучасного ідеалу автентичності й мети здійснення себе або самореалізації, в якій він зазвичай втілюється. Саме ця ідея надає моральної сили культурі автентичності, виключно з її zde-градованими абсурдними та тривілізованими формами. Вона надає сенсу уявленню про те, що можна «робити свою справу» і можна «відбутися» (Воробйова, 2004, с. 126).

Термін «ідентичність» (від англ. identity) – багатозначне поняття, яке в залежності від контексту, в котрому воно вживається, можна перекладати як «тотожність», «індивідуальність», «істинність». Як зазначає ізраїльський соціолог А. Шмульт: «Одним з найближчих відповідників цього терміну є поняття «національна самотність» або «культурна самотність»

(латинізована форма – «автентичність»), тобто усвідомлення представниками будь-якого національного чи етнічного утворення власної неповторності й несхожості на інших, а в певних випадках це слово перекладається як «самовизначення» (Шмоль, 2006, с. 138). Хоча тут слід зазначити, що ідентичність не завжди є усвідомленою.

Британські дослідники Е. Хобсбаум і Т. Рейнджер зауважують, що процес пошуку етнокультурними групами спільних рис своєї культурної чи етнічної самобутності веде до звернення до досвіду минулого та колективної пам'яті, що може навіть передбачати «створення традиції» (Шевченко, с. 107–108). У пояснення цього поняття автори вкладають як створення нових традицій, так і переформатування та відродження старих, які трактуються як давні. Тобто такі етнокультурні практики ставлять за мету посилити зв'язок спільноти із минулим, прищеплюючи тим самим певні цінності.

Визнаний авторитет соціологічної та етнополітичної думки, який вважається засновником міждисциплінарної галузі досліджень націоналізму, Е. Сміт зауважує: «Тільки підступивши до розмаїтих елементів спільної культури, що відрізняють одну сукупність людей від іншої, ми знайомимось із куди об'єктивнішими атрибутами. Досить часто вважають, що мова, релігія, звичаї та пігментація становлять об'єктивні «культурні прикмети» або диференційні ознаки, що існують незалежно від волі індивідів і, здається, навіть владарюють над ними. А проте, як показує дедалі більша політична вага мови та кольору шкіри протягом останніх двох або трьох сторіч, для етнічної ідентифікації більше важить те значення, якого надають кольору шкіри або релігії велика кількість індивідів (та організацій), ніж стабільне та незалежне існування самих цих прикмет. Тільки коли такі прикмети визнати за критерій розрізнення, культурні атрибути починають здаватись об'єктивними, принаймні там, де йдеться про етнічні кордони» (Сміт, 1994, с. 32).

Етнокультурний розвиток суспільства проходить згідно з певними стадіями, які є спільними для всіх етнічних спільнот, а подібність тих чи інших спільнот еволюціоністи пояснюють схожістю раціональних вмінь людини, незалежно від її етнічної приналежності (Дмитренко, 2009, с. 136).

К. Леві-Стросс, французький етнограф і соціолог, у системно-структурному розумінні визначає інтегруючу та адаптуючу суть етнокультури.

Як зазначає вітчизняний дослідник О. Ануфрієв, термін «національна культура» довгий час свідомо ігнорувався, замінюючись поняттям традиційно-побутової культури, яке в повній мірі не відображає сутність і глибину української культури.

І саме етнокультура стає вагомою й ефективною рушійною силою становлення та розвитку національної культури. І сьогодні, в період розбудови незалежної держави і культурного відродження, визначення українцями своєї етнокультурної приналежності особливо актуалізується. Це стає можливим через вияв архетипів української культури, у творчій діяльності суб'єктів через повернення до базових цінностей, утворення етноментальних характеристик. Тобто етнокультурна самобутність є певним індикатором – не просто у відчутті українцями своєї приналежності до рідної культури, а у розумінні побудови національної держави через розвиток національної культури.

Етнокультура виникає природним шляхом в межах якоїсь етнічної території. Коли вона виходить за ці межі, вона, змішуючись з іншими культурами, з однієї сторони, уніфікується та маргіналізується, з іншої – такі процеси розширюють межі впливу на інші культури та відкривають нові можливості етнокультурної взаємодії. Тим самим формуються нові глобальні стандарти та загальнолюдські цінності.

Вітчизняний дослідник М. Степико визначає етнокультуру як специфічний, неповторний спосіб буття певного етносу. За словами українського ученого Б. Савчука, «унікальність феномену етнічної культури становлять не якісь окремі (специфічні самі по собі) елементи, а неповторність переплетення самобутніх, інтеретнічних та іноетнічних компонентів. Феномен етнічного є особливим явищем культурно-історичної самобутності й неповторності, що входить в найглибинніші пласти буття суспільства, і яка відрізняє один народ від іншого, як основи формування нації» (Становлення, 2004, с. 59).

У контексті теорії модернізації й стійкості країн до глобалізаційних змін західні дослідники Б. Бергер, П. Бергер та Х. Кельнер зазначають, що сучасність утверджується як сукупність

«пакетів» (packages), в яких вміщуються моделі поведінки та свідомості. Етнокультурний набір особистості може формуватися із частин, вийнятих із таких «пакетів», функціонуючи як повноцінна система і тим самим зовсім не затримуючи процесу модернізації. Тобто, наприклад, людина по-одному веде себе на роботі, а приходячи додому, змінює свою поведінку (японський бізнесмен знімає свій темно-синій костюм, одягає юкату і вправляється у каліграфії) (Многоликая, 2004, с. 17).

Люди, відшукуючи свої ідентичності, намагаються конституювати соціальну реальність таким чином, щоб зробити зі свого суспільства «витвір мистецтва» (Д. Белл), тобто побудувати таке суспільство, де не тільки приємно й комфортно жити, але, можливо, ще і без перепон культурно розвиватися, відтворювати чи змінювати свою культурну ідентичність.

Американський філософ та письменник, засновник новоанглійського трансценденталізму Р. Емерсон зазначав, що кожному окрему людину, і природу в цілому, пронизують космічні сили, що зв'язують індивідуальне «Я» із вселенською «над-душею» і надають кожному індивідууму космічного значення. Найбільшого розвитку та найкращого вираження ці космічні сили набувають у великих людей, творців найвищих досягнень світової культури. Також Р. Емерсон формулює висновок, що «кожна доба повинна писати свої власні книжки» (Milton, 1964, р. 87). Таку думку можна пояснити тим, що у демократичному суспільстві люди енергійні, динамічні, амбіційні повинні мислити самостійно. Саме такий принцип сповідують провідні ВНЗ світу, готуючи молодих людей до ефективного управління суспільним та своїм особистим життям. Р. Емерсон зазначає, що книжки це – найкраще, що може бути створено, якщо їх гарно використовувати, бо найгіршим є, коли їх неправильно використовують. Правильним є використання книжок лише для натхнення.

Англійський соціолог З. Бауман говорить про квазікласове розшарування світу: на групи, як мають відповідні засоби подолання просторових обмежень («глобальні багаті») і групи, які позбавлені таких засобів («локальні бідні»). У модерному суспільстві ідентичність постає як «завдання», тобто більше пов'язується з майбутнім, аніж з минулим.

В контексті збереження етнокультурної самобутності французький філософ П. Рікьор (який є автором поняття «людини, яка здатна» («l'homme capable»)) підкреслював, що проблема ідентичності (*identite*) містить у собі два суттєвих моменти. Один з них (*l'ipseite*) пов'язується з питанням особливості окремого індивіда відносно інших, його виняткових рис, що цю особливість конституують. Другий (*la memete*) – з утриманням усталеності особи, її безперервності всупереч плину часу і змінюваності обставин життя (Bauman 1993).

Індивідуальна ідентичність і колективна ідентичність не є одне й те саме, хоча індивідуальна неповторність і колективна співпричетність мають поміж собою багато спільного.

Сучасні наукові підходи дослідників щодо ідентичності (Ф. Барановського, М. Козловця, Р. Мейера, Д. Якобса) характеризуються у кількох ключових тезах:

- «по-перше, ідентичність за своєю суттю є динамічною системою, тому не має сприйматись як статичне явище. Тому будь-яка форма ідентичності не має завершального остаточного варіанту.

- по-друге, ідентичність не повинна сприйматися як мішанина різних компонентів – це, передусім, більш-менш інтегрована символічна структура, яка має до того ж часовий вимір (минуле, сучасне, майбутнє), який забезпечує впевненість у тягості і стійкості цієї структури» (Барановський, 2011).

- по-третє, не варто протиставляти індивідуальні та колективні ідентичності. Усі ідентичності є індивідуальними, але немає індивідуальних ідентичностей, які були б побудовані поза межами соціальних цінностей, норм поведінки і колективних символів (Козловець, 2011, с. 8).

Ми схилиємось до розуміння й пояснення ідентичності як до результату процесу самоідентифікації, самобутності як результату процесу етнічної специфікації. Тому в цьому відношенні важливою є можливість зміни самобутності в динаміці, поряд з її стійкістю та безперервністю.

Ідентичність представляє собою скоріше нову комбінацію старих і нових ідентифікаційних фрагментів (Петров, 2009, с. 24).

Тобто в структурі етнокультурної самобутності можна розрізняти два рівні: один – більш-менш усталений, який дуже повільно піддається змінам (наприклад, своєрідні характеристики

обрядової культури, одяг, звичаї), другий – більш гнучкий, який швидше піддається змінам (наприклад, етнопсихологічні характеристики народу).

Відомий польський дослідник П. Боскі, вивчаючи проблематику змінюваності національної ідентичності польських іммігрантів в США, виокремлює «критеріальні» (criterial) та «корельюючі» (korrelated) атрибути етнічності (теорія самокатегоризації). За П. Боски, критеріальний рівень є етноспецифічним, усвідомленим особистістю, що вирізняється своєю послідовністю, відносною незмінюваністю. До таких фундаментальних основ можна зарахувати світоглядні, культурні, релігійні та гендерні характеристики. Тобто, це так звані фенотипічні риси – характер і темперамент, певні інформаційні структури, які відображаються в особливостях світосприйняття (імпринти – Р. Уїлсон або «габітус» П. Бурдьє) (Уилсон, 2021, с. 211). Поряд з цим корелятивні ознаки є універсальними для всього людства.

Ідентичність (поряд з тим і самотутність) завжди є питанням відношення подібності й розрізнення. Індивідуальність людини підкреслює характеристики, що відрізняють одну спільноту від іншої, а колективність навпаки – показує подібність людей даної спільноти. Тут можна говорити про діалектичну взаємозалежність – підпорядкованість і структуру, коли, з одного боку, існує пріоритет цілого щодо частини, а з іншого – частини щодо цілого.

У сучасній науковій літературі точаться дискусії щодо реальності чи міфологічності етнічної ідентичності. На нашу думку, культурна ідентичність не може повноцінно розглядатись без усвідомлення етнічної ідентичності, адже неодмінно синтезується з нею і є більш ширшим поняттям. Тому етнокультурна ідентичність на основі симпатії та антипатії передбачає поділ представників різних культур на «своїх» і «чужих».

Тут поняття «свого» усвідомлюється як зрозуміле, звичне. А розуміння «чужого» допомагає усвідомленню власного «Я», своєї етнокультурної самотутності. Тому у вирі сучасних трансформаційних і глобалізаційних процесів надзвичайно важливим є забезпечення розвитку й самозбереження етнокультурної самотутності індивіда для успішної взаємодії його в загальноукраїнській культурі

національній культурі через діалог етнокультур різних спільнот на основі загальнолюдських цінностей.

Ідентифікація означає встановлення тотожності об'єктів ($A=B$), або їх внутрішньої само тотожності ($A=A$), того періоду розвитку, наприклад, особи, коли людина залишається «сама собою», «вірною самій собі», своїм принципам життя (Старовойтова, 1999, с. 75). Тобто ідентифікаційна й самобутня основа формується у людини в спільноті, але при цьому особистість вже має певні ознаки (глибинні ментальні якості), які й визначають її місце і роль в даній спільноті, що є результатом особистого вибору й прийняття рішень.

Зарубіжні дослідники у сучасному самоутвердженні особистості говорять про поняття «фантомної ідентичності». Враховуючи те що, в глобалізованому світі набирає обертів ідеологія споживання і сталих форм життєдіяльності стає все менше, то і про формування якоїсь реальної ідентичності не йде мова. На фоні названих подій відбувається формування «автентичної неавтентичності» (Л. Гросберг), яка базується на переконанні, що всі відмінності в більшій чи меншій мірі абсурдні і в людини постмодерну немає нічого автентичного.

Американський дослідник С. Гантінгтон вважає, що культурна ідентичність може трансформуватися, етнічна ідентичність не трансформується. Людина не може змінити своїх предків, тому етнічна спадщина розглядається як даність, однак вона може змінити культуру (Хантінгтон, 2004, с. 207). Проте, ми частково не погоджуємось із проголошеною тезою, адже етнічність може вибиратись, наприклад, діти народжені у шлюбі батьків різних національностей, з часом обирають етнічність одного з них або й взагалі якийсь третій варіант. Етнічність визначається скоріше нашим усвідомлення, аніж генним кодом, який не є домінуючою етновизначальною ознакою.

У контексті визначення ролі держави та суспільства у формуванні етнокультурної самобутності, позитив якої збільшується разом із ефективним маркетинговим управлінням, на наш погляд, цінною є праця зарубіжних дослідників С. Білд, Ф. Кольбера, Ж. Нантеля та Дж. Деніса Річа «Маркетинг у сфері культури та мистецтв», де автори, маючи практичний викладацький та управлінський досвід, працюючи у різних країнах світу

розробили власну модель маркетингу відповідно до аналітичних принципів, засвоївши яку, маркетолог буде здатен брати відповідальність на себе, любитиме ризик та матиме більше можливостей максимально ефективно управляти, виходячи із завжди дефіцитного бюджету етнокультурної сфери (Кольбер, Нантель, Білодо, Річ, 2004, с. 27).

Висновки. Етнокультурна самобутність українського народу є важливою запорукою побудови громадянського суспільства, демократичної правової держави та політичної нації, тому й виступає важливим об'єктом українознавчих студій.

Базовим поняттям заявленої проблематики є «етнокультурна самобутність», під яким автори пропонують розуміти складну систему відносно стабільних, своєрідних особливостей культури, ментальності й способу життя певної спільноти та її представників. Ця система є унікальною і самостійною у своєму розвитку.

Самобутність як характеристика особистісного самовизначення, на нашу думку, супроводжується умовно сталими (константними) особливостями людини та її готовність взяти на себе відповідальність за власну самореалізацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський Ф. Подолання кризи ідентичності в Україні як чинник переходу до органічної моделі модернізації політичної системи. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2011. № 2. URL : http://www.socialscience.com.ua/тематика/3_ПОЛІТИЧНІ%20ІНСТИТУТИ%20І%20ПРОЦЕСИ

2. Бех В.П., Бех Ю.В. Евристичний потенціал філософського аналізу у дискурсі досліджень соціальних систем. *Нова парадигма: [журнал наукових праць]* / гол. ред. В.П. Бех : Нац. пед. ун.-т імені М. П. Драгоманова; твори об'єднання «Нова парадигма». К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 3–15.

3. Васильченко А. Самість: авторська версія статті SAMOST'. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / за ред. Барбари Кассен і Костянтина Сігова. Т. 2. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. 488 с.

4. Воробйова Л. Глобалізаційні аспекти соціокультурної ідентичності особистості. *Вопросы духовной культуры. Философские науки*. 2004. № 52. Т. 1. С. 125–128.

5. Дмитренко С. Політичний аналіз концептуальних підходів до проблеми дослідження етнокультурних та політико-культурних процесів.

Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2009. № 2. С. 135–138.

6. Козловець М. Ідентичність: поняття, структура, типи. *Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки*. 2011. Вип. 57. С. 1–9.

7. Кольбер Ф., Нантель Ж., Білодо С., Річ Дж. Деніс. Маркетинг у сфері культури та мистецтв / переклад з англ. С. Яринича. Львів : Кальварія, 2004. 240 с.

8. Многоликая глобализация / под. ред. П. Бергера, С. Хантингтона; пер. с англ. В. Сапова под ред. М. Лебедевой. М. : Аспект Пресс, 2004. 379 с.

9. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упорядник М. С. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2001. 480 с.

10. Петров И. Этническая идентичность и проблема идентичностей этноса. *Мир психологии*. 2009. № 3. С. 22–24.

11. Сміт Е. Національна ідентичність. К. : Основи, 1994. URL : <http://litopys.org.ua/smith/smi03.htm>.

12. Становлення українського «Ми». Українство в світі: традиційність культури та спільності взаємини: колективна монографія / за ред. В. Сергійчука. К. : ЗАТ «Нічлава», 2004. С. 7–46.

13. Старовойтова І. Ідентифікація як філософська і соціологічна категорія. *Вісник ОДУ*. 1999. Том 4. Випуск 2. С. 75–77.

14. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» : есей / пер. з англ. Р. Й. Димерець; ред. Е. Гутман. К. : Альтерпрес, 2004. 172 с.

15. Туренко В. Процес глобалізації та українська ідентифікація: постановка проблеми. *Українознавчий альманах*. 2011. № 5. С. 213–218.

16. Уилсон Р. Психология эволюции / пер. с англ. ; под ред. А. Костенка. К. : «София», 2021. 320 с.

17. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской нац. идентичности / пер. с англ. А. Башкирова. М. : АСТ, 2004. 635 с.

18. Шевченко А. Етнічна ідентифікація. *Українська етнографія. Етнічний довідник: поняття і терміни*. URL : <http://etno.uaweb.org/glossary/e.html>

19. Шмуль А. Запозичена ідентичність: неязичницькі реакції на іудейські корені християнства / за ред. Р. С. Вістріча ; пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. Е. І. Мартинюк. О. : А.О. Бахва, 2006. 412 с.

20. Шульга М. Етнічна самоідентифікація. *Етнокультурологія : словник-довідник* / автор-укладач Л.М. Маєвська. Житомир : ЖДУ, 2007. 392 с.

21. Castells M. (1997). The power of identity. N.Y. 584 p.

22. Hobsbawm E. and Ranger T., eds. (1984 Cambridge). The Invention of Tradition. p. 107–108.

23. Milton M. Gordon. (1964). Assimilation in American Life: the role of Race, Religion and National Origins. N. Y. 276 p.

24. Robertson R., Lechner F. (1985). Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory. *Theory, Culture & Society*. № 3. P. 103–118.

25. Tajfel H. (1979). Individuals and groups in social psychology II British Journal of Social and Clinical Psychology. P. 79–96.

REFERENCES

1. Baranovskij F. (2011) Podolannja kryzy identychnosti v Ukrajinі jak chynnyk perekhodu do orghanichnoji modeli modernizaciji politychnoji systemy [Overcoming the identity crisis in Ukraine as a factor in the transition to an organic model of modernization of the political system]. *Ukrayins'kyj naukovyy zhurnal «Osvita rehionu»*. № 2. Retrieved September 21, 2021, from http://www.socialscience.com.ua/тематика/3_ПОЛІТИЧНІ%20ІНСТИТУТИ%20І%20ПРОЦЕСИ [in Ukrainian].
2. Bekh V. P., Bekh Ju. V. (2011) Evrystychnyj potencial filosofskogho analizu u dyskursi doslidzhenj socialjnykh system [Heuristic potential of philosophical analysis in the discourse of research of social systems]. K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 3–15 [in Ukrainian].
3. Vasylychenko A. (2011) Samistj: avtorsjka versija statti SAMOST' [Samist: author's version of the article SAMOST']. *Yevropejs'kyj slovnyk filosofij: Leksykon neperekladnostey* / za red. Barbary Kassen i Kostyantyna Sihova. T. 2. K.: DUKH I LITERA. Vol. 2. K. : SPIRIT AND LETTER [in Ukrainian].
4. Vorobjova L. (2004) Ghlobalizacijni aspekty sociokulturnoji identychnosti osobystosti [Globalization aspects of socio-cultural identity of the individual.] *Voprosy dukhovnoy kul'tury. Fylosofskye nauky*. № 52. T. 1. S. 125–128 [in Ukrainian].
5. Dmytrenko S. (2009) Politychnyj analiz konceptualjnykh pidkhodiv do problemy doslidzhenja etnokulturnykh ta polityko-kulturnykh procesiv [Political analysis of conceptual approaches to the problem of studying ethno-cultural and political-cultural processes]. *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*. № 2. S. 135–138. [in Ukrainian].
6. Kozlovcey M. (2011) Identychnistj: ponjattja, struktura, typy [Identity: concepts, structure, types]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu. Fylosofs'ki nauky*. Vyp. 57. S. 1–9 [in Ukrainian].
7. Koljber F., Nantelj Zh., Bilodo S., Rich Dzh. Denis (2004) Marketyng u sferi kul'tury ta mystectv [Marketing in the field of culture and arts]. L'viv : Kal'variya. 240 s. [in Ukrainian].
8. Mnogoholykaja ghlobalyzacyja [Multifaceted globalization] (2004) / pod. red. P. Berghera, S. Khantynghtona. M. : Aspekt Press, 379 s. [in Russian].
9. Oghijenko I. (2001) (mytropolyt Ilarion). Istorija ukrajinskoji literaturnoji movy [History of the Ukrainian literary language] / uporyadnyk M. S. Tymoshyk. K. : Nasha kul'tura i nauka, 480 s. [in Ukrainian].
10. Petrov Y. (2009) Etnycheskaja ydentychnostj y problema ydentychnostej etnosa [Ethnic identity and the problem of ethnic identities]. *Myr psykholohyy*. № 3. S. 22–24 [in Russian].

11. Smit E. (1994) Nacionaljna identychnistj [National identity]. K. : Osnovy. Retrieved September 24, 2021, from <http://litopys.org.ua/smith/smi03.htm>

12. Stanovlennja ukrajinsjkogho «My» [Formation of the Ukrainian «We»]. (2004). *Ukrajinstvo v sviti: tradycijnistj kuljтуры ta spiljnosti vzajemyny: kolektyvna monohrafija* / za red. V. Serghijchuka. K. : ZAT «Nichlava». S. 7–46 [in Ukrainian].

13. Starovojtova I. (1999) Identyfikacija jak filosofijska i sociologichna katehoriya [Identification as a philosophical and sociological category]. *Visnyk ODU*. Tom 4. Vypusk 2. S. 75–77 [in Ukrainian].

14. Tejlor Ch. (2004) Muljtykuljuralizm i «Polityka vyznannja» : esej [Multiculturalism and «Politics of Recognition»: essay]. K. : Al'terpres, 172 s. [in Ukrainian].

15. Turenko V. (2011) Proces ghlobalizaciji ta ukrajinsjka identyfikacija: postanovka problemy [The process of globalization and Ukrainian identification: problem statement]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. № 5. S. 213–218 [in Ukrainian].

16. Uylson R. (2021) Psykholohyja evoljucyy [Psychology of evolution]. K. : «Sofyya». 320 s. [in Russian].

17. Khantynghton S. (2004) Kto my? Vyzovy amerykanskoj nats. ydentychnosty [Who are we? Challenges of the American nat. identity]. M. : AST, 635 s. [in Russian].

18. Shevchenko A. Etnichna identyfikacija [Ethnic identification]. *Ukrajinsjka etnoghrafija. Etnichnyj dovidnyk: ponjattja i terminy*. Retrieved September 20, 2021, from: <http://etno.uaweb.org/glossary/e.html>

19. Shmulj A. (2006) Zapozychena identychnistj: nejazychnecjki reakciji na iudejsjki koreni khrystyjanstva [Borrowed identity: non-pagan reactions to the Jewish roots of Christianity] / za red. R. S. Vistricha. O. : A.O. Bakhva, 412 s. [in Ukrainian].

20. Shuljgha M. (2007) Etnichna samoidentyfikacija [Ethnic self-identification]. *Etnokul'turolohiya : slovnyk-dovidnyk*. Zhytomyr : ZHDU, 392 s. [in Ukrainian].

21. Castells M. (1997). The power of identity. N.Y. 584 p.

22. Hobsbawn E. and Ranger T., eds. (1984 Cambridge). The Invention of Tradition. P. 107–108.

23. Milton M. Gordon. (1964). Assimilation in American Life: the role of Race, Religion and National Origins. N. Y. 276 p.

24. Robertson R., Lechner F. (1985). Modernization, Globalization and the Problem of Culture in the World-Systems Theory. *Theory, Culture & Society*. № 3. p. 103–118.

25. Tajfel H. (1979). Individuals and groups in social psychology II British Journal of Social and Clinical Psychology. P. 79–96.